

# *Vade mecum* – käsikirjoja matkakirjallisuuden tutkijoille

**Charles Forsdick, Zoë Kinsley ja Kathryn Walchester (toim.): *Keywords for Travel Writing Studies. A Critical Glossary*. London: Anthem Press 2019, 347 s.**

**Alasdair Pettinger ja Tim Youngs (toim.): *The Routledge Research Companion to Travel Writing*. London: Routledge, Taylor & Francis Group 2019, 422 s.**

Matkakirjallisuuden tutkimus elää vahvaa vaihetta. Siitä kertovat osaltaan tuoreet käsikirjat, jotka kokoavat yhteen koko joukon merkittäviä alan tutkijoita ja esittelevät laajasti tutkimuskentän moninaisia kysymyksiä. Anthem Press on julkaissut sadan avainsanan kriittisen sanaston *Keywords for Travel Writing Studies* (jatkossa *Keywords*) ja Routledge 25 artikkelin antologian *The Routledge Research Companion to Travel Writing* (jatkossa *Research Companion*). Molemmilla kustantajilla on ohjelmissaan jo ennestään matkakirjallisuuden tutkimukseen keskittyvä julkaisusarja, jossa julkaistaan sekä monografioita että essee- tai artikkelikokoelmia. Charles Forsdickin toimittamaa Anthem Studies in Travel -sarjaa on julkaistu vuodesta 2006, ja Peter Hulmen ja Tim Youngsin toimittamaa Routledge Research in Travel Writing -sarjaa vuodesta 2008.

Vaikka matkakirjallisuuden tutkimus on alana jo vakiintunut, on tutkijayhteisö edelleen sen verran pieni, että näissäkin kirjoissa esiintyy osittain samoja kirjoittajia. Esimerkiksi Aedín Ní Loingsigh, Paul Smethurst, Margaret Topping ja Tim Youngs ovat kirjoittaneet molempiin kirjoihin. Niiden toimittajat vierailvat toistensa kirjoissa jopa niinkin vastavuoroisesti, että Charles Forsdick on kirjoittanut vertikaalisesta matkailusta Routledgen kirjaan ja Alasdair Pettinger samasta aiheesta Anthemin kirjaan. Aiheissa ja painotuksissa on muitakin yhtäläisyyksiä, mutta esitystavoiltaan ja todennäköisesti myös käyttötavoiltaan kirjat eroavat toisistaan. Molemmat kirjat nostavat esiin 1980–90-lukujen kriittisten tutkimussuuntausten, kuten postkolonialismin ja feminismin, merkityksen matkakirjallisuuden tutkimukselle, mutta keskittyvät myös esittelemään uusia lähestymistapoja ja luomaan näkyviä tulevaan. *Keywords*-kirjan esipuheessa tekijät toivovat, että heidän toimittamansa kokoelma olisi matkakirjallisuuden maailmassa kulkevalle tutkijalle *vade mecum* – rinnalla kulkeva seuralainen. Luonnehdinta sopii hyvin molempiin tässä arvioitaviin teoksiin.

Sata valittua sanaa

*Keywords*-kirjan idea perustuu Raymond Williamsin kokoamaan *Keywords: A Vocabulary of Culture and Society* -kirjaan (1976), ja sen kanssa teos aika ajoin

keskustele. Kirja siis sisältää aakkosjärjestyksessä noin kahden sivun laajuisia artikkeleita, jotka muistuttavat sanakirjan tai tietosanakirjan tiiviitä tekstejä. Jos kirjan lukee yhtenä kokonaisuutena alusta loppuun, alkavat artikkelit tuntua jossain määrin kaavamaisilta, vaikka niissä onkin tyyllillistä ja rakenteellista vaihtelua. Useimmat artikkelit alkavat termin sanakirjamerkityksen ja sanan syntyhistorian selityksellä, yleisimmin viitataan *Oxford English Dictionaryn* määritelmiin. Artikkelit myös sijoittavat termin käytön paitsi matkakirjallisuuden tutkimuksen kehikkoon, myös laajempaan akateemiseen kontekstiin, esimerkiksi sosiologian, kirjallisuudentutkimuksen, historian tai maantieteen aloilla. Lisäksi artikkeleissa on pyritty havainnollistamaan kunkin käsitteen käyttöä suhteessa aineistoteksteihin. Parhaiten kirja toiminee hakuteoksena ja tukena opiskelijoille ja tutkijoille. Jokainen pienoisartikkeli ohjaa syvällisempien lähteiden äärelle paitsi lähdeviittausten myös lyhyen kirjallisuusluettelon avulla. Lisäksi kussakin tekstissä on lihavoitu ne mainitut käsitteet ja termit, joista kirjassa on erilliset artikkelinsa. Näin alaan tutustuva tai omaa tutkimustaan suunnitteleva saa kirjasta nopeasti kattavan kuvan siitä, minkälaisia aiheita alan piirissä on käsitelty. Kirja sopii myös tutkimuksellisia näkökulmia esittelevien kurssien oheismateriaaliksi.

Kirjassa esitellyt avainsanat edustavat ennen kaikkea käsitteistöä, joka on yhteistä matkakirjallisuuden tutkijoille riippumatta siitä, minkä tieteenalan viitekehukseen heidän tutkimuksensa sijoittuu. Osittain sanat käsittelevät matkakirjojen sisällöistä nousevia aiheita (*solitude*), osittain matkan merkitykseen tai motivaation liittyvistä (*dark tourism*). Monet artikkeleista liittyvät nimenomaan matkailun historiaan (*grand tour*) tai matkakirjallisuuden tutkimuksen käsitteistöön (*traveller / traveller*), toiset taas kirjallisuuden- tai kulttuurintutkimuksen yleisempiin teorioihin, mutta matkakirjallisuuden näkökulmasta (*place*). Tekijät korostavat, että tarkoitus ei ole väittää kokoelmaa kattavaksi eikä sitä ole tarkoitettu ohjailevaksi, vaan pikemminkin keskusteluun ja pohdintoihin houkuttelevaksi. Hyödyllisimmillään artikkelit valottavat tietyn käsitteen roolia tutkimusalan kehityksen kannalta tai osoittavat sen erilaiset käyttötavat eri tutkimusperinteissä tai kielialueilla.

## Viisi temaattista kokonaisuutta

*Research Companion* -kirjan esipuheessa toimittajat tuovat esiin sen, että matkakirjallisuutta voidaan lähestyä yhtäältä tekstinä, jolloin tutkitaan kohdetta sen tekstuaalisten ja kirjallisten piirteiden kautta, ja toisaalta fyysisenä toimintana, jolloin ollaan kiinnostuneita todellisen matkan olosuhteista ja ympäristöistä. Jako on tietenkin suurpiirteinen, mutta nähdäkseni hyvin kuvaava ja selittää sitä, miten eri viitekehyksistä tutkijat matkakirjallisuutta lähestyvät. *Research Companion* -kirjassa molempia lähestymistapoja on mukana.

Kirjan artikkelit on jaettu temaattisesti viiteen osaan. Ensimmäisessä osassa matkatekstien ryhmittelyn perusteena ovat erilaiset matkan ja kirjoittamisen tyypit: tieteellinen työ, luontomatkailu, siirtolaisuus, ekspatriaattielämä, kahden matkailijan matkakertomukset, kuuluisien matkailijoiden reittien seuraaminen sekä vertikaalinen matkailu eli paikkaan ja sen yksityiskohtiin syventyminen paikasta toiseen siirtymisen sijaan. Toisessa osassa huomio kiinnittyy matkatekstien muotoon, ja kysymys kuuluu, mitä mahdollisuuksia tai rajoituksia valittu esitystapa pitää sisällään. Tämän osion artikkeleissa käsitellään kirjeitä, päiväkirjoja, matkaoppaita, kertomusmuotoa, kuvauksia sekä matkaluentoja eli suullisia esityksiä elävän yleisön edessä. Kolmannessa osassa huomio kiinnitetään matkan kokemuksen moniaistisuuteen: näkö, kuulo, tunto, maku ja haju luovat kaikki osaltaan matkan kokemusta. Neljäs osa keskittyy matkan aikaisiin kohtaamisiin, ja aiheita ovat vieraanvaraisuus, vaihtokaupan muodot, kielten kohtaamiset sekä eläimet niin matkailijoina kuin matkalla kohdattuina. Kirjan viides osa on omistettu kynnysteksteille, mikä kiinnittää osuvasti huomiota siihen, että matkakirjallisuudessa karttojen ja kuvien kaltaisilla kynnysteksteillä on hyvin keskeinen merkitys. Eri aikoina ilmestyneet erilaiset versiot vanhoista teksteistä asettavat puolestaan haasteita kriittisten editioiden toimittajille.

Ilahduttavasti antologian artikkelit nostavat esiin tuoreita katsantotapoja sellaisiinkin aiheisiin, joita on jo paljon käsitelty. Esimerkiksi Christina Laffinin päiväkirjan muotoa käsittelevässä artikkelissa huomio kohdistuu esimodernin ajan japanilaiseen päiväkirjakirjoittamisen kulttuuriin, jossa runomuoto nivoutui osaksi matkan kuvauksia. Teksti tuo antologiaan tarpeellista Euroopan ulkopuolista näkökulmaa ja myös ajallista perspektiiviä jopa tuhannen vuoden takaiseen Japaniin. Margaret Topping puolestaan käsittelee näkemistä ja katsomista nykyajan välivuositmatkailun ja vapaaehtoisturismin kontekstissa, mikä muodostaa kiinnostavan kokonaisuuden.

## Yhteisiä suuntaviivoja

Jos aiemmassa tutkimuksessa on annettu paljon huomiota katseelle ja näköaistille (ks. esim. Mary Louse Prattin *imperial eyes* ja John Urryn *tourist gaze*), niin nyt ovat hyvin vahvassa osassa kaikki muut aistit. Eri aisteihin tai aistirajoitteisiin pohjautuvien kuvausten tarkastelu tarjoaa selvästi mahdollisuuksia tarkastella matkakirjallisuutta tuoreella tavalla.

Molemmissa kirjoissa näkyy myös pyrkimys laajentaa tutkimusalan kohdetta perinteisestä yksinäisen matkailijan vapaaehtoisesta matkasta laajempaan liikkuvuuden (*mobility*) käsitteen suuntaan. Tällöin mukaan mahtuvat myös maahanmuuton, siirtolaisuuden ja pakolaisuuden kaltaiset ilmiöt.

*Keywords*-kirjassa alan tutkimuskohteeksi määritelläänkin ”textual recording of a variety of practices of mobility”.

Ekokritiikki on molemmissa kirjoissa yhdistetty lähinnä luontokirjoittamiseen, mikä on ymmärrettävää sikäli, että luontokirjoittaminen ja erityisesti brittiläinen niin sanottu uusi luontokirjoittaminen (*new nature writing*) on lähtökohtaisesti ympäristötietoista. Olisi kuitenkin voinut olettaa, että ekokriittisyys olisi saanut kirjoissa näkyvämmänkin osan aikana, jolloin matkailun ekologiset ongelmat ovat yhteiskunnallinen puheenaihe. Ekologinen näkökulma kuitenkin mainitaan *Research Companion*issa myös tieteellisen matkakirjoittamisen yhteydessä sekä makuaistia ja eläinten osuutta käsittelevissä kirjoituksissa, ja *Keywords*issa se liittyy hitaaseen matkustamiseen.

Molemmissa teoksissa pohditaan paitsi koko alan, myös kyseisten kirjojen anglosentrisyyttä, mikä erityisesti suomalaisesta näkökulmasta pistääkin silmään. *Keywords*-kirjan sanastomuodolle on toki luontevaa, että termejä lähestytään nimenomaan englannin kielen kautta. Muilla kielialueilla toimiville lukijoillekin kirja kuitenkin antaa runsaasti tarttumapintaa, sillä monet ilmiöt ovat tunnistettavia kielestä riippumatta. Aineistona kirjoissa käsitellään jonkin verran myös muuta kuin englanninkielistä kirjallisuutta; esimerkiksi ranskalainen matkakirjallisuus tulee hyvin esiin. Yhtä tietoista globaalia näkökulmaa näissä teoksissa ei kuitenkaan ole kuin alkuvuodesta 2019 ilmestyneessä matkakirjallisuuden historiassa *Cambridge History of Travel Writing* (toim. Nandini Das ja Tim Youngs). Kaiken kaikkiaan teokset ovat hyvä lisä matkakirjallisuuden tutkimuksen käsikirjastoon ja sopivat mainiosti yliopistojen kirjastojen valikoimiin.

*Ilona Lindh*